

Людмила Гутник,
мол. наук. співроб. НБУВ

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КІНОПЛАКАТА ЯК ФЕНОМЕНА ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті зазначено, що, незважаючи на низку видань та публікацій, присвячених плакату, такий його різновид, як кіноплакат, залишається на сьогодні практично невивченою ділянкою не лише вітчизняного графічного мистецтва, а й культури взагалі. Особливу увагу в дослідженні приділено окресленню кола проблем, які необхідно розглянути з метою вивчення науково-інформаційного потенціалу українського кіноплаката ХХ ст., а також проаналізовано джерела за темою. Наголошено, що лише наявність повного зібрання даного виду образотворчих видань, а також підготовка інформації, упорядкованої, систематизованої та представленої належним чином у вигляді ілюстрованої бібліографічної бази даних, уможливило б вирішення окреслених завдань з вивчення і дослідження кіноплаката.

Ключові слова: плакат, кіноплакат, феномен культури, інформаційний потенціал, кіномистецтво, графіка, реклама, виставка, культура, художньо-стилістичні особливості, зібрання плаката, бібліографічна база даних (ББД).

Мистецтво є органічним складником нашої культури, а кожен з його видів – естетичний феномен, що має власну специфічну мову та засоби втілення художнього образу. Історія розвитку українського кіноплаката пов'язана не лише з історією розвитку вітчизняного кіномистецтва, а й кінематографії інших країн. Так само як кінематограф вирішує багато відповідальних завдань і гострих, нагальних тем і проблем, так і реклама його досягнень є важливою та відповідальною справою митців, які мають донести до глядача ідейно-художню сутність кінотворів. Окрім інформаційної функції кінореклами, значення даного різновиду плакатної графіки полягає в тому, що кожен аркуш не лише розкриває зміст фільму через конкретний художній образ, а й відображає індивідуальні риси творчості автора плаката. Одночасно він є потужним засобом масового ідейно-естетичного впливу на глядачів.

Тематика, зміст та художньо-стилістичні особливості плаката визначаються жанром та ідейно-художнім змістом кінотвору. Інтерпретуючи ідейно-тематичний зміст та задум фільму за допомогою цілої системи зображальних мистецьких засобів, плакат набуває ще й естетичних якостей.

Кіноплакат є одним із специфічних різновидів рекламного плаката. Його специфіка, на відміну від політичного, полягає у відтворенні образів, створених кіномитцями. Будучи самостійним твором образотворчого мистецтва, він синтезує та відображає ідею кінофільму і через зображальні графічні засоби доносить її до глядача. І не просто інформує про появу того чи іншого фільму, а й спонукає до певних асоціацій, до відчуття атмосфери кінотвору, його емоційного звучання. Значення кіноплаката виходить за межі вузької інформаційно-рекламної функції, оскільки він формує художній смак глядачів.

Український радянський кіноплакат протягом всього часу свого існування завжди був характерним явищем і опосередковано відображав історико-культурні процеси та художні особливості того чи іншого періоду. Теми і проблематика, які порушувалися у кінематографії України, республік колишнього СРСР, окремих зарубіжних країн, зокрема, історія, політичний устрій, економіка, наука, культура, література, освіта, сучасне життя країни, морально-етичні, філософські проблеми тощо, як і створювані образи героїв, знаходили відображення у кіноплакатах.

Незважаючи на те, що український кіноплакат становить вагомий науково-дослідницький ресурс, цей історико-культурний документальний пласт ще й досі залишається практично недослідженим, ані як різновид графічного мистецтва, ані як феноменальне явище культури, що й засвідчив огляд виявлених джерел за темою.

Варто зауважити, що фундаментальних сучасних джерел з історії та теорії такого жанру, як кіноплакат, не виявлено. Серед наявних джерел заслуговує на увагу праця І. І. Золотоверхової [1], у якій на основі зібрання українського кіноплаката Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського вперше досліджується становлення і розвиток вітчизняного кіноплаката 1920–1930-х рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних і культурних подій. Видання містить ґрунтовну вступну статтю, хронологічний каталог плакатів, а також матеріали до біобібліографії художників, які працювали у мистецтві кіноплаката означеного періоду. Матеріал цінний тим, що у процесі роботи автором було атрибутовано 92 плакати і розшифровано 17 монограм, криптограм та підписів художників.

Український кіноплакат 1920 – початку 1930-х рр. знайшов лише оглядове відображення в «Історії українського мистецтва» [2; 3], де зазначається, що «у середині 20-х років з'являється радянський кіноплакат, зокрема в 1924 році – плакати до документальних фільмів-журналів «Маховик», «Вугілля й метал». У них відчувається прагнення до композиції, цікавої не

тільки поданням матеріалу і монтажем кадрів, а й чітко визначеними агітаційними завданнями» [2, с. 215]. Наголошено, що у кіноплакаті другої половини 20-х років працював великий колектив майстрів, серед яких названі імена К. Болотова, А. Фіногенова, І. Літинського, А. Бондаровича, О. Сиротенка, М. Кузьковського, В. Брискіна. Стосовно реклами до художніх фільмів, здебільшого зарубіжних, висловлено думку, що вона «зводилася до натуралістичного відтворення окремих кадрів, що було типовим і для перших радянських фільмів «Укразія» та «Волзькі бунтарі»» [2, с. 215]. Побіжно у виданні висвітлено діяльність у галузі кіноплаката письменника, кінорежисера, художника О. Довженка, згадано відомі його плакати до кінофільмів «Боротьба велетнів», «Синій пакет», у яких він «залучив мотиви кінокадрів, однак змонтував їх і графічно оформив з творчою вигадкою, використавши традиції сатиричної графіки, підсиленої пластичною мовою плаката» [2, с. 215].

Лише три невеликі абзаци тієї ж «Історії українського мистецтва» [3] присвячено кіноплакату 1960-х рр. Але то є просто короткі характеристики окремих аркушів, виконаних художниками В. Подчекаєвим до фільмів «Капітани голубої лагуни» та «Маленькі мрійники», Т. Лящуком до кінокартин «Черемушки», «Наймичка», «Гадюка», І. Кружковим до фільмів «Бур'ян» та «Анна Кареніна», Т. Хвостенко до фільму «Я купив тата», Г. Якутовичем до «Тіней забутих предків», В. Решетовим до «Вія», а також О. Вороною до кінофестивалів, які відбувалися в Україні.

У новій історії українського мистецтва [4] у відповідних розділах, що досліджують стан розвитку вітчизняної графіки ХХ сторіччя, мистецтвознавці О. Лагутенко, О. Роготченко, О. Авраменко поряд з іншими видами графіки висвітлюють і стан розвитку плакатного мистецтва. Проте і в цьому виданні подано мінімум інформації стосовно кіноплаката. Зокрема, лише у розділі «Мистецтво другої половини 1950–1980-х рр.», де О. Авраменко подає досить коротку характеристику плакату означеного періоду, вона говорить про урізноманітнення жанру плаката, зокрема про те, що, окрім політичного та агітаційного, набували ваги кіноплакати рекламні, екологічні, спортивні тощо [4, с. 540].

Згадуваною раніше дослідницею української графіки О. Лагутенко було підготовлено і видано кілька монографій з історії вітчизняного графічного мистецтва ХХ сторіччя, в яких вона разом з іншими видами плаката розглядає і кіноплакат [5; 6; 7]. Не можна не погодитися з дослідницею, яка зазначає, що «розвиток кіноплакату в 1920–30-ті роки став важливою ділянкою агітаційного «мистецтва», оскільки для створення радянської кінореклами потрібно було виготовити такий кіноплакат, який би не просто

виступав у «ролі торгового посередника між фільмомом і його споживачем», а й був «глашатаєм фільму, тлумачем змісту й суспільного призначення його» [7, с. 41]. Завдяки цьому тиражованому друкованим способом кіноплакату приділялося не менше уваги, ніж плакату політичному. Автор наголошує, що про увагу до цього жанру графічного мистецтва свідчать спеціалізовані виставки, зокрема, перша виставка кіноплаката, яка відбулася 1925 р. у Москві, на якій експонувалися «вітчизняні» твори та роботи з Німеччини, Франції, Англії, Швеції, Італії, Америки, а також Друга виставка 1926 р., яка представляла кінопродукцію Радянського Союзу (Україна експонувала роботи ВУФКУ). Виставки кіноплаката відкрилися у Харкові 1926 р., а 1927 р. на виставці «Художник сьогодні» в розділі кіноплаката демонструвалися друковані твори, оригінали й ескізи.

У «Нарисах з історії української графіки ХХ століття» йдеться, зокрема, про пластичні засоби кіноплаката, які були в 20-х рр. ХХ ст. близькими до плаката політичного, хоча вже й існували певні розбіжності в образній будові. Окрім того ми дізнаємося, що кіноплакати українських графіків експонувалися на міжнародних виставках радянського кіно в Німеччині, Франції, Чехії, Іспанії, США, Голландії. О. Лагутенко згадує імена художників-кіноплакатистів, зокрема, А. Бондаровича, А. Фіногенова, І. Літинського, К. Болотова, який лише на виставці «Художник сьогодні» 1927 року експонував 22 свої роботи, а на виставці в Лейпцигу 1927 року його плакат «Еспанська танцюристка» був відзначений нагородою [6, с. 142–143].

Початковим етапом у вивченні історії радянської рекламної графіки слід вважати два видання В. М. Ляхова [8; 9]. Проте всі висновки та узагальнення, зроблені дослідником у цих працях, стосувалися виключно російської рекламної графіки. Перший альбом висвітлює досягнення торговельної та видовищної реклами за період 1917–1932 рр. У другому подано характеристику найбільш характерних художніх рис розвитку радянської реклами протягом 1933–1973 рр. У обох альбомах вміщено великий масив ілюстративного матеріалу та включено біографічні довідки про митців. Як зазначав автор, друкована реклама, яка пропагувала кіно, театр, виставки тощо. знаходила визнання як найважливіший засіб інформації [9, с. 10]. У своєму дослідженні В. Ляхов говорить про гостру публіцистичність, яка була основою успіхів у кіноплакаті 1920-х рр., про ілюстративність, станкову завершеність плакатної композиції, неприйняття метафоричності в кінорекламі 1930–1950-х рр., а також спрощену реалістичність, яка була особливістю плакатів 1940–1950-х рр. Ми дізнаємося, що найбільш цікаві і результативні зрушення у мистецтві

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
реклами першої половини 60-х рр. були у художників кіноплаката, і виявлялися вони у розширенні діапазону художніх засобів та образних рішень [9, с. 20].

Деякі питання теорії і критики плаката радянського періоду знаходимо у публікації мистецтвознавця Л. Владича [10], в якій автор констатує факт спостереження різкого відставання історії, теорії і критики плаката не лише від вимог життя, а й від загального рівня розвитку цього виду образотворчого мистецтва, та наголошує, що нерозробленість важливих питань історії радянського плаката, проблем теорії і критики, відповідно, впливають на творчість художників, які працюють у плакаті, часто дезорієнтують їх. Ми згодні з твердженням Л. Владича, який зазначає, що для більшості істориків мистецтва радянський плакат залишається російським плакатом, що характерно для всіх історичних періодів. Але причиною цього він вважає не ігнорування мистецтвознавцями творчості плакатистів колишніх союзних республік, а незнання фактичного матеріалу, що, своєю чергою, приводить до нерозробленості такої важливої теоретичної проблеми, як національна своєрідність та розмаїття радянського плаката.

Критичну оцінку стану розвитку українського кіноплаката середини 1960-х рр. та його основні принципи і особливості викладено у статті С. Волинського [11], де йдеться про те, що сталий колектив художників, які опановують цей жанр плакатного мистецтва, склався на фабриці «Укррекламфільм». Дослідник зазначає, що серед робіт, виданих фабрикою, кращими зразками є плакати історичної та дитячої тематики, виконані О. Вороною, Т. Лящуком, І. Кружковим, В. Подчекаєвим, В. Калущким, Ю. Чеканюком, С. Ляліним та іншими художниками. Разом з тим автор висловлює деякі роздуми і побажання стосовно того, яким має бути кінорекламний плакат. Основними принципами створення плаката, на думку С. Волинського, мають бути «лаконізм, узагальненість образів, органічне пов'язання малюнка і тексту». Він говорить про те, що кіноплакат «має і свої певні особливості, які виходять з його призначення: інформувати глядача про фільм, дати загальне уявлення про його тематику, настрої і, що найважливіше, зацікавити глядача, викликати у нього бажання прийти подивитися картину».

Автором низки статей, в яких відбилися погляди художника-плакатиста на ключові проблеми і завдання розвитку українського радянського плаката, є Тимофій Андрійович Лящук – педагог, керівник майстерні плакатного мистецтва Київського державного художнього інституту (КДХІ) протягом 1964–1994 рр. Зокрема, у його публікації «Деякі проблеми

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
розвитку сучасного українського плаката» [12] порушені питання недостатнього дослідження та висвітлення теми плаката у мистецтвознавчій літературі. Автор порушує проблеми професійної майстерності художників, а також питання високої художньої якості плакатів, що залежить як від методів редагування, так і від поліграфічних можливостей видавництва.

Продовженням висловлених Т. Лящуком думок стосовно проблем розвитку українського плаката стала його стаття «Про стан сучасного плакатного мистецтва» [13], у якій дослідником було узагальнено значний досвід, нагромаджений вітчизняним плакатом на сучасному етапі, а також проведено ґрунтовний аналіз напрацювань у цій галузі та надано фахові поради митцям. Автор не оминає увагою і кіноплакат, зокрема він зазначає, що наприкінці 1970-х рр. «досягнення кіноплаката тісно зв'язані з ім'ям І. Кружкова, який довгий час був художнім редактором фабрики «Укррекламфільм», що випускає кінорекламну продукцію. Похвали, адресовані сьгоднішньому українському кіноплакату, мають коріння у створеному раніше. У кіноплакаті працює талановитий колектив, але прикро, що коло його членів замкнулося, створилася свого роду кіноплакатна еліта, в яку не дуже то й пускають новачків. А без оновлення, як відомо, не буває росту» [13, с. 17].

Окремі теоретичні аспекти історії становлення та розвитку мистецтва плаката викладено у посібнику «Композиція плаката» [14], де автором було розглянуто роль і місце плаката у системі візуальної комунікації, проведено аналіз образотворчих композиційних засобів побудови художнього образу плаката, а також окреслено методику підготовки фахівців у майстерні плаката Харківської державної академії дизайну і мистецтв. У контексті висвітлення історії розвитку рекламного плаката, зокрема, кіноплаката, В. Шевченко виокремлює лише кіноплакат російського авангарду середини 1920–1930-х рр. та згадує імена видатних майстрів кіноплаката В. і Г. Стенбергів, О. Родченка, М. Длугача. Як зазначає дослідник, «загалом плакати, що анонсували кінострічки, як і самі фільми того часу, стали новою формою радянського мистецтва. Серед них були справжні шедеври, які зумовили розвиток графічної мови плаката на перспективу і увійшли в історію образотворчого мистецтва» [14, с. 27].

Російський радянський кіноплакат, на відміну від українського, знайшов більш широке відображення у мистецтвознавчих працях та критичних оглядах. Так, дослідження російського кіноплаката 1890–1940-х рр. як засобу масової комунікації і як особливого жанру графічного дизайну стало основою кандидатської дисертації Ю. В. Єрохіної [15], у якій вона зазначає, що специфіка вивчення кіноплаката як жанру графічного дизайну полягає

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 у його тісному зв'язку з мистецтвом кіно. Залежно від цього автор виділяє такі основні функції кіноплаката: ідеологічного комунікативного каналу, комерційної комунікації, художньо-графічної комунікації, які й зумовили історичне самовизначення російського кіноплаката як особливого жанру графічного дизайну в цілому і частини видовищного плаката. Як зазначає дослідниця, у результаті розвитку кіноплакат набув власних художньо-стилістичних особливостей, які і визначають його як самостійне цілісне художнє та історико-культурне явище.

За останнє десятиріччя було видано низку альбомів, присвячених російському плакату, які вміщують великий масив ілюстративного матеріалу.

З-поміж інших привертає увагу видання, що презентує російський плакат німого кіно [16], в якому висвітлено основні напрямки розвитку кіноплаката 1900–1930-х рр. та репродуковано 161 кіноплакат, створені як невідомими художниками, так і видатними представниками російського авангарду – О. Родченком, А. Лавінським, Володимиром і Георгієм Стенбергами, Я. Руклевським, М. Прусаковим, О. Наумовим, М. Длугачем. У альбомі вміщено також короткі біографічні відомості про художників кіноплаката.

Унікальним виданням є альбом, присвячений російському кіноплакату періоду 1908–2001 років, який містить репродукції 300 рекламних плакатів кращих художніх фільмів, які демонструвалися у кінотеатрах Росії [17].

На основі плакатних зібрань Російської державної бібліотеки, Державного музею історії Санкт-Петербурга, Державного музею політичної історії Росії, приватних зібрань було створено тематичний альбом, який розкриває особливості відтворення образу жінки в російському рекламному та політичному плакаті за період 1890 – 1980-х рр. [18]. У вступній статті до альбому зазначено, що кіноплакат надзвичайно різнобічно розкривав образ не лише сучасної жінки, а й представниць минулого і майбутнього.

Історію зародження і розвитку російського плаката кінця XIX – початку XX ст., насамперед рекламного плаката і афіші, на основі колекції плакатів Державної бібліотеки Росії викладено у монографічному дослідженні Н. І. Бабуріної [19].

Темі висвітлення досягнень та особливостей російського кіноплаката періоду 1920-х – початку 1960-х років присвячено збірник статей «Советский киноплакат» [20], який містить публікації художників-практиків Я. Руклевського, М. Хейфіца, В. Корецького, І. Йоффе.

Кращі зразки колекції видовищного плаката 1917–1987 рр., що

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 зберігаються у фондах Російської державної бібліотеки (Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна), стали основою для наступного альбому, автором-укладачем якого також є Н. І. Бабуріна [21]. У ньому розкрито основні напрямки розвитку та завдання радянського видовищного плаката. Особлива увага приділяється виданню кіноплаката та його творцям. Основний масив репродукованих документів складає російський видовищний плакат, оскільки плакати деяких республік колишнього СРСР представлені у колекції лише окремими зразками. Український кіноплакат презентований двома роботами київських плакатистів В. П. Трегубенка («Підсудний») та О. В. Штанка («Одиночне плавання»), виконані 1986 року.

Кіноплакат найчастіше був об'єктом художньої критики на мистецьких виставках. Тому окремо хотілося б звернути увагу на публікації робіт з даної тематики у періодичних виданнях, як в спеціалізованих часописах з питань образотворчого мистецтва, так і в газетах. Звичайно, вони не є ґрунтовними науковими дослідженнями з історії розвитку кіноплаката, але незаперечно цінність цього матеріалу в тому, що він писався сучасниками, які жили у тогочасному середовищі, більше того, окремі з них працювали над створенням кіноплакатів. Сьогодні крізь призму часу вже можемо оцінити та використати цей фактичний матеріал для подальших наукових розроблень.

Як показує дослідження питання, на сторінках фахових періодичних видань «Творчество» та «Искусство» не зустрічаємо критичних оглядів чи рецензій стосовно українського плаката. Натомість маємо публікації, підготовлені на основі досліджень російських авторів – І. Хохлова, М. Йоффе, М. Хейфіца, І. Цирліна, присвячені висвітленню стану розвитку радянського кіноплаката (здебільшого російського) за результатами чергових спеціалізованих виставок. Так, проблеми обговорення виставки кіноплаката, що проходила в Москві у квітні 1958 року, знайшли відображення у статті І. Цирліна [22], який знайомить нас з роботами лише російських плакатистів «Рекламфільму» та «Мосфільму» Ю. Царьова, Л. Корчмкіна, В. Скачкова, В. Кононова, М. Хазановського, С. Дацкевича, М. Хейфіца, Б. Зеленського, І. Коваленка і не подає загальної картини розвитку тогочасного радянського кіноплаката.

Ґрунтовний критичний аналіз діяльності у галузі кіноплаката декількох поколінь російських митців – Л. Фраймана, С. Дацкевича, І. Юдіна, Б. Рудіна, В. Сачкова, В. Островського, В. Антипова, М. Хазановського, Л. Левшунової, П. Золотаревського, В. Каракашева та ін. подається у публікації І. Хохлова [23], яка вміщує огляд експозиції виставки кіноплаката 1971 року, організованої спеціалізованим московським видавництвом «Рекламфільм».

Аналіз експозиції Всесоюзної виставки плаката, що відбулася 1972 року у Вільнюсі став основою статті, підготовленої художником М. Хейфіцем [24]. Серед різновидів тогочасного видовищного плаката він виокремлює цирковий, театральний та концертний плакат. Окремо автор звертає увагу і на кіноплакати (роботи плакатистів «Рекламфільму»). За матеріалами цієї ж виставки дослідницею М. Шатовою було висловлено роздуми стосовно специфіки окремих жанрів плакатного мистецтва, а також їх взаємозбагачення і взаємовпливу. Вона зазначає, що основними функціями культурно-видовищного плаката як повноцінного твору графічного мистецтва мають бути ідейно-просвітницька, суспільна, естетична, а не інформаційна [25, с. 12].

Метою наступних публікацій, згадуваного нами раніше, художника, дослідника радянського плаката М. Іоффе [26; 27] було окреслення завдань та призначення кіноплаката, висвітлення прогресивних тенденцій у творчій практиці російських плакатистів, виявлення найбільш вдалих і оригінальних робіт та розкриття шляхів успіху їх виконання, а також з'ясування причин створення плакатів низької якості.

Український радянський кіноплакат частково знайшов відображення у працях вітчизняних дослідників, серед яких хотілося б згадати історика, мистецтвознавця Б. Бутника-Сіверського. Зокрема, у його статті «Художник пропагує кіно» [28] мистецтвознавець подає висновки і спостереження щодо стану та досягнень українського кіноплаката 1962–1963 рр., отримані ним після перегляду експозиції спеціалізованої виставки у київському кінотеатрі ім. О. Довженка. Автор оригінально порівнює кіноплакат з тригранною призмою, яка є своєрідним преломленням культури міста зі станом двох мистецтв – образотворчого та кіномистецтва. Але це не просто повідомлення про виставку, оскільки в цій публікації мова йде також про функції, обов'язки та завдання сучасного кіноплаката. Зокрема, Б. Бутник-Сіверський зазначає, що «кіноплакат – твір, покликаний засобами графічного мистецтва пропагувати мистецтво кіно, допомогти глядачу вибрати фільм, підготувати до сприймання ще не знайомої йому стрічки», а головний його обов'язок – розкрити емоційне забарвлення кінофільму, його психологічний лад і цим самим налаштувати глядача на сприйняття. Зі статті ми дізнаємося, що на виставці експонувалося близько ста плакатів цілого колективу художників фабрики «Укррекламфільм», які раніше зарекомендували себе як майстри плаката політичного. Він відносить плакати до історичних фільмів, психологічної драми, кінокомедії та до фільмів побутового жанру. Ще раз наголошуючи про залежність плаката від фільму, який рекламується, Б. Бутник-Сіверський висловлює думку про

те, що жанр кінокомедії перебуває на даному етапі у гіршому стані у порівнянні з іншими жанрами, а звідси, як наслідок, і низька якість кіноплакатів. Автор статті досить критично підійшов до огляду виставки, відзначаючи не лише кращі зразки кіноплакатів, а й вказуючи на невдалі та невиразні роботи. Одночасно Бутник-Сіверський закликає проводити подібні виставки у виставковій залі Спілки художників та запрошувати глядачів до прилюдного обговорення.

Друга виставка українського кіноплаката, що відбувалася у Києві 1964 року, знайшла відгук у статті Б. Бутника-Сіверського [29]. Як зазначає автор, кіноплакат став активною пропагандою мистецтва кіно, а над його виконанням працюють художники високої кваліфікації. Найбільш вдалими дослідник називає плакати до історичних кінокартин та до фільмів, головними персонажами яких є діти. Говорячи про невдачі кіноплаката, автор наголошує, що «кіноплакат, як і всякий інший вид справжнього мистецтва, не можна сполучати з беззмістовністю, поверховістю, ремісництвом» і повідомляє, що найслабшими є плакати до комедій, а також аркуші, виконані на основі фотомонтажу. Український кіноплакат стає багатшим, різноманітнішим, а до його виконання долучається все більше нових митців. Дослідник зауважує, що художники, на жаль, дуже мало звертають увагу на негативи, які побутують у сучасній кінорекламі та закликає їх відчуті і зрозуміти, що «кіноплакат – справа великої ваги, де проблеми ідейної спрямованості і високої професійної майстерності складають нерозривне ціле».

Проблеми, які порушувалися під час обговорення виставки кіноплаката 1968 року, організованої Управлінням у справах кінофікації при Раді Міністрів УРСР, стали основою наступної публікації того ж автора [30]. Провідною думкою публікації є зауваження, що кіноплакат має бути не лише звичайною рекламою кінострічки, «а й нашою пам'яттю», справжнім твором мистецтва. Мова йде про створення незмістовних, непривабливих кіноплакатів, і, зокрема, про умови, в яких доводилося працювати художникові під час їх створення. По-перше, на виконання того чи іншого плаката відводилося обмаль часу, по-друге, художник не мав можливості побачити сам фільм, по-третє, матеріалом для роботи ставала найчастіше назва фільму та близько десяти-п'ятнадцяти фотографій з кінокадрів, які навіть відбиралися не режисером, сценаристом чи оператором, а фотографом. Все це, звичайно, ніяк не сприяло глибокому розкриттю образу, розумінню головної думки кінотвору тощо. Б. Бутник-Сіверський наголошує, що на виставці було експоновано багато вдалих плакатів, зокрема, І. Кружкова до фільмів «Бур'ян» та «Анна Кареніна»,

Т. Лящука до «Наймички» та «Гадюки», Л. Капітана до кінокартини «Зачарована Десна», Г. Кислякової до «Сплячої красуні», В. Решетова до «Віа», В. Мельникової до «Вечора на Івана Купала», І. Кружкова до «Снігової королеви», Г. Якутовича до «Тіней забутих предків». І ми отримуємо пояснення, що глибокозмистовні плакати було створено до кінофільмів за літературними творами, оскільки художники могли, власне, перечитати їх.

Про досягнення вітчизняних плакатистів, представлені на Другій Республіканській виставці українського плаката, що проходила у Києві 1974 року, також писав Б. Бутник-Сіверський [31]. Як зазначив автор, не зважаючи на те, що на виставці домінував політичний плакат, культосвітня реклама у багатьох її різновидах (театральна і концертна афіші, виставковий, музейний, цирковий та кіноплакат, спортивні та фестивальні плакати й афіші) була експонована досить широко, їй було відведене належне місце. Б. Бутник-Сіверський зазначає, що «радянська реклама, не зрікаючись ролі популяризатора творів мистецтва і в той же час будучи сама твором мистецтва, стала одним з активних засобів естетичного виховання народу. Активний розвиток різних видів культосвітнього плаката – ще одне свідчення того, як збагатився цей жанр за останні роки, як зріс його мистецький рівень» [31, с. 7].

Виставка «Український кіноплакат», що відбувалася у київському кінотеатрі «Кінопанорама» і представляла кращі роботи плакатистів «Укррекламфільму», створені протягом 1974 року, знайшла відображення у короткій замітці Л. Калашникова [32].

Успіхи III Республіканської виставки 1978 року, яка розкрила значення плаката в українському образотворчому мистецтві в системі художньої творчості, висвітлено у публікації В. Цельтнера [33]. Автор визначає провідні теми тогочасного плаката та шляхи і засоби їх втілення. Як стверджує дослідник, «помітне місце посідали на виставці видовищні рекламні плакати... Їх тематична широта відобразила культурне життя нашої країни з притаманним йому розмаїттям, глибоким змістом і радісним духом. Робота над афішами театральних і циркових вистав, кінофільмів, художніх виставок, спортивних змагань, концертів, фестивалів, музеїв і т. п. вимагає від художника високої загальної культури, гострого «почуття жанру» і вміння віднайти йому пластичну паралель у яскравому і неодмінно свіжому зоровому образі. Творчість цілої низки митців – учасників виставки дає підстави твердити, що український видовищний плакат за останні роки зробив незаперечні успіхи. Кіноплакати Е. Антохіна, Ю. Воеводи, Р. Кириченка, Тамари Лящук, В. Мельникової, В. Подчекаєва,

Л. Постних, В. Решетова, Р. Сахалтуєва, В. Шості, афіші концертів, театральних вистав і виставок, створені Б. та С. Бродськими, В. Буглаком, В. Вітром, Л. Даценко, Р. Зарицьким, В. Ларіним, О. Масиком, М. Попіновим, П. Чобітьком, В. Шпаньком та іншими – твори високого мистецького рівня. Вони радують сміливою фантазією, винахідливістю, відчуттям культурної події як свята і – головне – власним оригінальним баченням, розумінням вистави, виставки, кінофільму, тобто саме тим, без чого плакат перетворюється на звичайну об'яву – річ корисну, та анітрохи не належну до явищ мистецтва» [33, с. 16–17]. В. Цельтнер повідомляє також про широку «географію» вітчизняного плаката, яку продемонструвала ця виставка, адже її учасниками були митці найбільших міст України.

Інформацію про Республіканську виставку кіноплаката, що експонувалася у приміщенні Київського будинку кіно і на якій були представлені зразки творів цього жанру за період від 1977 по 1980 рік, отримуємо зі статті Ю. Іванченка [34]. Автор наголошує, що кіноплакат, як і плакат політичний, вчасно і надзвичайно оперативно відгукується на всі проблеми і завдання, поставлені перед мистецтвом життям. Ю. Іванченко подає короткий екскурс по виставковій експозиції, акцентуючи увагу на кращих роботах митців. Виставка українського кіноплаката засвідчила той факт, що в наш час в Україні багато художників успішно і плідно працюють у жанрі кіноплаката, вони «всесмірно й наполегливо домагаються удосконалення цієї оригінальної та вельми потрібної форми образотворчого мистецтва». Ю. Іванченко відзначає гостроту і публіцистичність плаката одного з провідних майстрів кіноплаката Т. Лящука до художньо-документальної стрічки «Кентаври», вдале розкриття драматизму і в той же час оптимістичності зображуваного у фільмі часу у плакаті В. Подчекаєва до фільму «Червоні дипкур'єри», вміння вловити емоційний зміст кінокартини у плакатному аркуші В. Решетова «Інкогніто з Петербурга», здібність продемонструвати широту виражальних можливостей жанру кіноплаката художниками В. Мельниковою у плакаті до фільму «Степ» за однойменною повістю А. П. Чехова, Л. Слуцького та О. Гайдая до фільму «Дударики». Окремо автор публікації говорить про високу майстерність відомих майстрів плаката О. Ворони і О. Семенка до картин «Солдати революції» та «Особливо небезпечні». Разом з тим Ю. Іванченко звертає увагу на творчість молодих художників – Ю. Чеканюка («Навколо світу за 80 днів»), В. Гаркуші («Осінній марафон»), Т. Дем'яненко («Козаки-розбійники»), які вирізняються, як зазначає автор, «свіжістю й винахідливістю в розкритті образів».

Не менш важливим інформаційним джерелом є каталоги мистецьких виставок, як загальні, так і спеціалізовані, тематичні. І хоча вони не претендують на повноту окреслення реальної ситуації та висвітлення всіх проблем і тенденцій тієї чи іншої галузі мистецтва, їх можна використовувати як допоміжні документальні джерела для досліджень як загальної історії мистецтва кіноплаката, так і вивчення діяльності окремих художників, які працювали у цьому виді плакатної графіки. Цінність цих каталогів у тому, що окрім фіксації факту участі у виставці того чи іншого художника ми можемо отримати повну інформацію про кожен твір мистецтва (назву, розміри, техніку виконання), а також дату та місце народження митця.

З метою висвітлення досягнень сучасних митців 1927 року у Харкові Народним Комісаріатом освіти та Харківським окружним відділом профспілки РОБМИС було влаштовано виставку «Художник сьогодні» [35]. Кіноплакат був представлений у виставковій експозиції роботами згадуваних раніше митців – К. Г. Болотова, А. М. Бондаровича, а також Г. Н. Фіногенова, Т. В. Ліфшиця. Всього на виставці було представлено 39 кіноплакатів.

Творчим звітом російських плакатистів стала виставка радянського кіноплаката 1956 року у Москві, яка була підсумком плідної роботи колективу художників «Рекламфільму» за 1954–1955 рр. [36]. Каталог творів цієї виставки є надзвичайно інформативним, оскільки він містить додаткові відомості про жанр та країну-виробника рекламованого фільму. Ми дізнаємося, що в той час на російських екранах, окрім вітчизняних, демонструвалося багато чеських, румунських, індійських, італійських, угорських, французьких, аргентинських, австрійських, польських, німецьких, китайських, англійських та японських кінокартин, а серед її учасників були дипломанти Міжнародної виставки плакатів 1927 року у м. Монце-Мілані (Герасимович Й. В., Руклевський Я. Т.) та Міжнародної виставки плакатів 1948 року у Відні (Б. О. Зеленський, А. П. Бельський).

Каталог ювілейної художньої виставки 1964 року в Києві, присвяченої 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, є підтвердженням того, що у розділі експозиції «Плакат» були експоновані і кіноплакати шевченківської тематики, зокрема роботи художників І. М. Кружкова до фільму «Назар Стодоля», Т. А. Лящука до кінофільму «Сон», фільму-опери «Наймичка», фільму-балету «Лілея», спільна робота художників В. В. Бескакотова та О. В. Ворони – плакат до фільму «Тарас Шевченко», а також афіша до кінофестивалю художніх і науково-популярних фільмів, присвячених Кобзарю [37].

1970 року у Києві відбулася республіканська спеціалізована художня виставка «Український радянський плакат», присвячена 100-річчю від дня народження В. І. Леніна. На цій виставці демонстрували свої здобутки майстри політичного та рекламного плаката за період 1918–1968 рр. Помітне місце в експозиції виставки, як за кількістю, так і за тематичним діапазоном, займав кіноплакат. За матеріалами цієї виставки окрім каталогу [38] було підготовлено і видано альбом [39], який разом з широким ілюстративним наповненням містить невелику, але досить інформативну вступну статтю, у якій М. О. Склярська висвітлює картину розвитку плакатного мистецтва 1920–1960-х рр., виокремлює різновиди, окреслює тематику плакатів, їх художньо-стилістичні особливості на прикладі творчості провідних майстрів. Рекламний плакат автор характеризує як особливий та специфічний вид плаката, а серед кращих кіноплакатів називає роботи В. Калущького і В. Подчекаєва, Г. Якутовича та Т. Лящука [39, с. 7].

Майстри кіноплаката брали участь і в Республіканській художній виставці «Художники України до 100-річчя від дня народження В. І. Леніна» [40], зокрема, на ній були експоновані твори І. М. Кружкова до фільму «Шосте липня», В. А. Чеканюка до кінокартини «Орлята Чапая», В. Т. Шпанька до фільму «Ескадра повертає на Захід» (всі – 1968 року), І. С. Горбенка до кінофільмів «Дума про британку» (1968) та «Останній крадіж» (1969).

Друга Республіканська виставка плаката, що експонувалася 1974 року у Києві, стала підсумком роботи художників плакатистів за 1969–1974 рр. І хоча політичний плакат домінував в експозиції і залишався провідним жанром, театральна, циркова і концертна афіші, реклама виставок, музеїв, спортивні та фестивальні плакати, а також кіноплакат, займали на виставці гідне місце, що засвідчує каталог цієї виставки, який подає панораму стану тогочасного плакатного мистецтва [41].

Про успішний розвиток та досягнення українського кіноплаката свідчить той факт, що на П'ятій та Шостій Всесоюзних виставках плаката 1976 та 1981 років у Москві експонувалися кращі зразки кіноплаката київських художників В. А. та Ю. А. Чеканюків, В. К. Шості, В. Т. Шпанька, Л. А. Слуцького, В. М. Решетова, І. Д. Прокопенка, В. О. Подчекаєва, В. П. Мельникової, Т. А. та Т. І. Лящуків, І. М. Кружкова, В. П. Калущького, А. В. Іконникова, Ю. П. Воеводи, Ю. І. Бондаренка, Ю. І. Агапова, О. А. Гайдая, В. І. Гаркуші, Т. К. Дем'яненко, Л. Г. Постних, Р. П. Сахалтуєва, О. І. Семенка, О. П. Сосновської [42; 43].

1985 року у Центральному виставковому залі Спілки художників СРСР у Москві було відкрито художню виставку творів митців України, на якій

знайшов відображення увесь спектр видів і жанрів вітчизняного мистецтва. За каталогом цієї виставки [44] ми маємо відомості про те, що український кіноплакат на виставці був представлений роботами Ю. І. Агапова, В. Д. Богуславського, Л. І. Даценко, О. А. Гайдая, В. П. Калущого, Г. Т. Кислякової, М. А. Кіндяка, Р. С. Кириченка, В. П. Мельникової, І. Д. Прокопенка, В. М. Решетова, О. І. Семенка, В. П. Трегубенка, В. Т. Шпанька, О. В. Штанка за період 1981–1985 рр.

Творчим звітом діяльності вітчизняних плакатистів за період 1980–1986 рр. стала Четверта Республіканська виставка плаката, яка проходила 1987 року у Києві [45]. Як і на попередніх виставках, кіноплакат там активно презентувався.

Каталог першої виставки видовищного плаката [46], яка проходила 1990 року за сприяння Спілки художників СРСР у Російській державній бібліотеці (колишня назва – Державна бібліотка СРСР ім. В. І. Леніна), містить відомості про театральний, цирковий, концертний та кіноплакат, а також виставкові афіші, видані протягом 1986–1990 рр. Знаходимо у цьому каталозі відомості про участь у цій мистецькій акції українських художників, які активно працювали на той час у жанрі кіноплаката, циркової та театральної реклами.

Важливими джерелами інформації про друковані твори образотворчого мистецтва, що видавалися в Україні, і, зокрема, плакати є продовжуване видання «Літопис образотворчих видань»^{*} та ретроспективний показник «Образотворче мистецтво Радянської України» – бібліографія друкованих творів за період 1917–1966 рр. [47]. Обидва видання є результатом праці Книжкової палати України. У відповідних розділах, що реєструють інформаційні та рекламні плакати, окремо виділено кіноплакат. Цей матеріал є цінним матеріалом для дослідників здебільшого мистецтвознавчого спрямування, оскільки бібліографічний опис плакатів не містить відомостей про осіб, причетних до створення фільму, зокрема, режисерів, сценаристів, операторів, акторського складу, а також про кіностудію, на якій знято фільм тощо.

У галузі українського кіноплаката працювало багато художників-графіків. Саме вони власною майстерністю через індивідуальну манеру втілення художнього образу популяризували кіномистецтво та надали нам унікальну можливість ознайомитися з вітчизняним і окремими зразками світового кінематографа. Але, на превеликий жаль, їх творчість у цьому

^{*} Державний бібліографічний показник, в якому реєструються образотворчі видання, що виходять в Україні. Видається з 1937 р.

різновиді плакатного мистецтва також залишається на сьогодні дослідженою частково, або й не дослідженою взагалі. І це стосується однаковою мірою художників, для яких кіноплакат був лише епізодом творчості, так і тих, які присвятили свою мистецьку діяльність виключно кіноплакату. Прикрим фактом є відсутність хоча б коротких даних про окремих талановитих митців навіть у таких фахових довідкових виданнях, як «Словник художників України» [48], «Митці України» [49], «Мистецтво України» [50], «Художники України» [51]. До цих видань не включено навіть імена таких митців, як К. Болотов, І. Суржер, В. Мельникова, І. Горбенко, Е. Антохін, А. Іконников, О. Гайдай, С. Лялін та багато інших художників, для яких кіноплакат став провідним напрямком творчості.

Надзвичайно цінними для дослідження творчості майстрів українського кіноплаката 1920 – початку 1930-х рр. є матеріали до біобіографії художників, підготовлені І. І. Золотоверховою [1, с. 101–117].

Наслідком багаторічних досліджень вже згадуваного нами відомого мистецтвознавця, художнього критика, педагога Л. В. Владича, присвячених історії українського плаката, стала монографія «Майстри українського радянського плаката» [52]. На матеріалі творчості представлених у виданні художників простежено основні віхи розвитку українського плаката та характерні особливості кожного з його етапів. І хоча основою наукових зацікавлень Л. Владича був більшою мірою політичний плакат, автор наголошує, що значну вагу в духовному житті суспільства має видовищний плакат, оскільки він виконує важливу суспільно-політичну функцію – пропагує здобутки мистецької культури. Окремо дослідник говорить про основні функції кіноплаката, якими є не лише реклама та пропаганда фільмів, а й збагачення естетичного середовища, в якому ми живемо. «Ставитись до плаката вузько прагматично, розуміти зв'язок плаката з фільмом тільки як зв'язок сюжетний, а не образний, – значить збіднювати його, отже, збіднювати й наше естетичне середовище», – зазначає автор. Далі Л. Владич розмірковує над видами кіноплаката: «Один побудований на «цитованні» кінокадрів. Другий – на портретному зображенні героїв, в яких легко пізнати актора, що виконує роль. Третій створює образну паралель кінофільму мовою та засобами плаката. Правомірність співіснування всіх цих та інших видів кіноплаката – незаперечна» [52, с. 178]. Видання містить нариси про творчість найбільш відомих майстрів вітчизняного плакатного мистецтва, зокрема, А. Страхова, Б. Силкіна, О. Маренова, В. Касіяна, І. Кружкова, В. Литвиненка, Т. Лящука, Є. Саренка, Ф. Глущука, Ю. Мохора, О. Терентьєва, К. Кудряшову, Є. Кудряшова, В. Бистрякова, В. Вітера,

Р. Кириченка, В. Шостю, М. Попінова. Більшість із вищеназваних митців працювали у галузі політичного плаката, проте автор видання не оминає висвітлення діяльності І. Кружкова, Т. Лящука, В. Шості у галузі кіноплаката. Так, з інформації, поданої у виданні, ми дізнаємося, що у творчому доробку художника І. Кружкова налічується близько 50 кіноплакатів. З 1963 року до останніх днів життя він очолював редакцію «Укррекламфільму». І, як зазначив Л. Владич, саме «з його десятирічної діяльністю як організатора й художнього керівника цього колективу митців, переважно молодих, що їх він залучив до роботи, згуртував і вміло спрямовував, а також як творця, – пов'язане відродження на Україні важливого, впливового й популярного різновиду плакатного мистецтва, без якого важко уявити собі наше навколишнє естетичне середовище.... Його аркуші «Бур'ян»(1966), «Анничка», «Давня, давня казка» (обидва 1969), «Злочин і кара»(1970), «Жива вода»(1971), «Донська повість», «Благання», «Помилка Оноре де Бальзака», «Червона горобина» (всі 1972), «Повернення скрипки», «Погана хороша людина» (обидва 1973) належать до творів, що визначають художній рівень сучасного українського кіноплаката» [51, с. 121]. У монографії також знайшов відображення і творчий шлях талановитого художника і педагога – Т. А. Лящука, за плакатною збіркою якого, на думку Л. Владича, «можна простежити провідні тенденції розвитку українського плаката за минулі десятиліття» [52, с. 132]. Про діяльність майстра у кіноплакаті дослідник висловлюється як про одного з тих, «кому завдячуємо піднесенням, яке після тривалого застою переживає останнім часом на Україні цей жанровий різновид плакатного мистецтва» [52, с. 141].

У виданні розглянуто також питання фахової підготовки плакатистів, яку було налагоджено вже в перші повоєнні роки, а важливу роль у цьому відіграла плакатна майстерня, заснована 1949 року в складі графічного факультету Київського державного художнього інституту. Очолив її відомий художник, один з найкращих українських графіків В. І. Касіян. Підготовка фахівців здійснювалася також у Харківському художньому інституті (від 1963 р. – Харківський художньо-промисловий інститут) та Українському поліграфічному інституті ім. І. Федорова (від 1994 р. – Українська академія друкарства) [52, с. 51–52].

Творчості вітчизняних художників-плакатистів присвячено публікацію Т. А. Лящука «Майбутнє плаката в надійних руках» [53], в якій він висловлює думку про те, що вже нагромаджено певний досвід, сформувалася школа українського плаката, десятки митців зарекомендували себе як першокласні майстри. Але разом з тим він

зауважує, що плакат, як і раніше, залишається поза увагою мистецтвознавців та критиків, тож художники мають самостійно вирішувати всі проблеми, які виникають у творчому процесі. Темою своєї публікації Т. Лящук обрав висвітлення творчості молодого покоління митців. Автор говорить про те, з кожним роком збільшуються лави художників, які працюють у плакаті: «Якщо взяти тільки 70-ті роки, то на плакатному обрії з'явилися такі цікаві художники, В. Гавриленко, Р. Кириченко, В. Шостя, В. Вітер, В. Сірий, В. Бистряков, Ю. Воевода, С. Грущенко, Л. Постних, А. Вереша, Л. Даценко, Т. Дем'яненко, М. Попинов, В. Сидорчук, Р. Зарецький, В. Дробиш, Р. Гермак, М. Мотузко, М. Харинович, А. Харчук, В. Серцова, П. Савченко та інші – вихованці майстерні плакатного мистецтва Київського художнього інституту» [53, с. 20]. Дослідник детально зупиняється на висвітленні діяльності молодих талановитих митців – В. Вітера, М. Попінова, Р. Кириченка, М. Хариновича, О. Штанка у галузі політичного плаката, але лише побіжно згадує про те, що Р. Кириченко починає працювати і в кіноплакаті.

Маємо також низку видань та публікацій, у яких знайшло відображення діяльності у мистецтві плаката українського художника Олександра Васильовича Ворони. Як приклад, у каталозі його творів [54], поряд з іншими видами творчості, представлений плакатний доробок майстра як у галузі політичного плаката, так і кіноплаката. Як зазначено автором-упорядником каталогу мистецтвознавцем В. Чуприною, «еволюція кіноплаката та афіші у О. Ворони проходила аналогічно розвитку політичного плаката: від зайвої деталізації до лаконічності, концентрування уваги на головному. Часто художник в кіноплакаті в мальований аркуш вмонтовує кадр з фільму або фрагмент документальної фотографії. Підмічена об'єктивом фотоапарата яскрава деталь у поєднанні з кольоровим зображенням працює на виявлення, підсилення змісту твору» [54, с. 5]. Серед кращих кіноплакатів митця В. Чуприна називає аркуші до фільмів «Дикий собака Дінго», «Гусарська балада», (обидва – 1962 р.), «Живі і мертві» (1964), «Павло Корчагін» (1967), «Земля до запитання» (1972).

У статті того ж автора, присвяченій 50-річчю від дня народження О. Ворони, здебільшого висвітлено діяльність митця як майстра плаката. Проте, лише маленький абзац тексту повідомляє нам, що кіноплакат і афіша займають у творчості художника значне місце [55].

Співзвучно попередній публікації за тематикою, є також стаття О. Подчекаєва [56], у якій також акцентовано увагу на діяльності О. Ворони у галузі політичного плаката, де він має найкращі здобутки, а стосовно

кіноплаката зазначено лише, що у цьому різновиді графіки митця захоплюють сильні, героїчні та революційні образи.

Провідним напрямком діяльності художника І. Ф. Дзюбана також був плакат, насамперед політичний. Проте у вступній статті Б. Бутника-Сіверського до каталогу персональної виставки митця знаходимо коротку інформацію про те, що з 1959 р. І. Дзюбан почав працювати і в кіноплакаті, зокрема, створював плакати до фільмів різних жанрів: художніх, кінокомедій, історичних та побутових картин [57, с. 6].

Широкий тематичний діапазон притаманний діяльності у галузі плаката художника-графіка, педагога В. К. Шості. Каталог персональної виставки митця просто засвідчує той факт, що кіноплакат посідає серед творчих уподобань майстра не останнє місце [58].

Лише декілька рядків статті мистецтвознавця Н. Щирої, присвяченої творчості талановитої та самобутньої художниці Тамари Іванівни Лящук, висвітлюють її діяльність у кіноплакаті. Зокрема, дослідниця зазначає, що кіноплакат займає у творчій біографії особливе місце: «У 60–80-ті роки до цього жанру ставилися серйозно і вдумливо. Тамара Лящук намагалася графічно розкрити суть кінострічки. Запам'яталися такі її роботи як «Гадюка», «Лісова пісня», «Клеопатра», «Гойя, або тяжкий шлях пізнання» тощо» [59].

Працював у кіноплакаті також і неодноразово згадуваний нами художник Тимофій Андрійович Лящук, який не лише мав неабиякі здобутки у мистецтві плаката, а й долучився до важливої справи навчання та виховання цілого покоління митців, які розвивали та вдосконалювали цей напрямок графічного мистецтва в Україні. Як показує аналіз джерел, присвячених мистецькій діяльності Т. Лящука, політичний плакат займає найбільшу частину його доробку, тому здебільшого саме він і був предметом досліджень та мистецтвознавчої критики. Проте у публікації С. Кілессо, присвяченій роботі митця у плакаті, здебільшого політичного, наголошено, що кіноплакат посідає помітне місце у творчості Т. Лящука, а кращими його зразками визнано рекламні аркуші «Гадюка», «Наймичка», «Король Лір» [60].

У каталозі персональної виставки художника 1977 року також знаходимо інформацію про те, що значну частину експонованих творів займав видовищний плакат. У вступній статті В. Цельтнер зазначає, що «Лящуку близькі у видовищному плакаті його живий творчий дух, необхідність все нових, неодмінно нових рішень, неможливість штампа і неприпустимість повторень» і він є галуззю, де «художник здобуває часом свої найяскравіші перемоги» і «втілює, як правило, теми, сповнені суспільної значимості...» [61, с. 17].

Про активну діяльність Т. А. Лящука у кіноплакаті протягом 1970 – початку 1980-х рр. свідчать каталоги його персональної виставки 1983 року [62, с. 53–54], а також спеціалізовані виставки, що відбувалися в Україні та за її межами [37; 40; 41; 42; 43; 45].

Однією з причин малодослідженості мистецтва вітчизняного плаката, і зокрема кіноплаката, вірогідно, слід вважати відсутність фактичного матеріалу у вигляді зібрань цього виду документів за певний період. Тому нині ми можемо констатувати важливу роль історико-культурних фондів, які майже протягом століття збирає і зберігає Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України (НБУВ). Вагомим документальним науково-дослідницьким ресурсом серед інших зібрань бібліотеки є аркушевий фонд тиражного українського плаката ХХ ст. Окремим масивом у ньому виділено зібрання українського кіноплаката 1920 – початку 1990-х рр., що дає можливість дослідити його у будь-якому аспекті відображеної в ньому інформації за конкретний історичний період. Це зібрання є своєрідним «графічним кінолітописом» і може стати допоміжною джерельною базою для дослідження українського кіномистецтва, документальним ресурсом для ґрунтовного вивчення історії мистецтва українського кіноплаката, діяльності Головного управління кінофікації та кінопрокату, а також видавничої діяльності фабрики «Укррекламфільм» з випуску кіноплакатів.

Саме на дослідженні матеріалів плакатного зібрання НБУВ було підготовлено низку публікацій за тематикою і проблемами, пов'язаними з вивченням українського кіноплаката, окресленими на початку даної статті. Так, виклад основних аспектів науково-дослідницького ресурсу українського кіноплаката 1960 – 1970-х рр., а також окреслення напрямків розкриття його інформаційного потенціалу за матеріалами плакатного зібрання НБУВ було здійснено у публікації Л. М. Гутник [63].

Вивчення українського кіноплаката як документа з історії кіномистецтва стало основою наступної статті того ж автора, в якій зазначено, що розглядаючи та аналізуючи плакатне зібрання, ми маємо змогу ознайомитися з темами і проблемами кінематографа, провідними тенденціями і творчими пошуками у галузі кіномистецтва та використовувати його як джерело інформації кінознавчої біографістики [64, с. 40].

На матеріалах зібрання друкованого українського кіноплаката НБУВ було розкрито та проаналізовано діяльність одного з провідних майстрів вітчизняної плакатної графіки Т. А. Лящука у галузі кіноплаката [65]. Саме на базовій основі плакатного зібрання НБУВ піднімалося питання створення електронного наукового каталогу українського кіноплаката

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
1960–1990-х рр. з метою розкриття його інформаційного потенціалу, популяризації цього виду образотворчих документів, введення отриманої інформації у науковий обіг і разом з тим забезпечення швидкого, мобільного пошуку та доступу до неї користувачів [66].

Важливим напрямом науково-інформаційної діяльності з вивчення і дослідження кіноплаката як окремої галузі графічного мистецтва, одного з видів масової рекламної продукції, а також як джерела інформації з історії вітчизняного та зарубіжного кіномистецтва, стала робота зі створення бібліографічної бази даних (ББД) кіноплаката. Напрацювання та перспективи у цій роботі викладено у публікації Л. Гутник, підготовленій у співавторстві з К. Лобузіню [67]. У ній зазначено, що розкриття інформаційного потенціалу кіноплаката безпосередньо пов'язане з науковим упорядкуванням, дослідженням, каталогізацією та представленням матеріалів зібрання. Авторами було висвітлено основні питання створення ілюстрованої ББД «Український кіноплакат» на матеріалах фондів НБУВ, зокрема, розглянуто формат представлення даних бібліографічного опису саме кіноплаката, показано перспективи використання ілюстрованої ББД, серед яких – підготовка наукового друкованого каталогу та покажчиків до нього, електронних видань на компакт-дисках та створення тематичних віртуальних онлайн-виставок [66, с. 33–34].

Як показав зроблений нами огляд друкованих джерел, присвячених українському радянському кіноплакату, найбільш дослідженими періодами залишаються 1920–1930-ті та 1960–1970-ті роки. Публікації та дослідження за даною тематикою здебільшого були створені за часів певних соціокультурних умов, коли відбувалося зародження та отримало найбільшого розквіту мистецтво кіно, здобутки якого мав рекламувати та пропагувати кіноплакат. Проте вони все ж не подають загальної картини розвитку українського кіноплаката як феноменального явища нашої культури.

На превеликий жаль, сьогодні кіноплакат зазнав певних трансформацій, які, на нашу думку, негативно відобразилися на його специфіці та функціональному призначенні, зокрема, призвели до втрати його інформативності і як засобу реклами, і як твору графічного мистецтва. Сучасні афіші є поєднанням короткого тексту та примітивного зображення, яке найчастіше обмежується монтажем кадру з фільму чи фотографіями акторів. Тому за той неоціненний доробок, що презентує мистецтво кіноплаката 1920 – початку 1990-х рр., ми маємо завдячуючи художникам, які творили та розвивали цей різновид рекламної графіки, та тим, хто долучився до справи його збереження для нас та майбутніх поколінь.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
Кіноплакат потребує ретельного вивчення та дослідження. А для цього сьогодні є всі можливості, що визначаються як наявністю багатого фактографічного матеріалу (плакатне зібрання НБУВ), так і розвитком сучасних комп'ютерних технологій, які дозволяють використовувати його для створення ББД високого рівня, що, своєю чергою, надасть широкі перспективи пошуку, багатоцільового використання та введення в науковий обіг підготовленої інформації.

Список використаних джерел

1. *Золотоверхова І. І.* Український радянський кіноплакат 20–30-х років / І. І. Золотоверхова. – К. : Наукова думка, 1983. – 126 с. ; іл.
2. *Історія українського мистецтва* : в 6 т. – К., 1966. – Т. 5 : Радянське мистецтво 1917–1941 років. – К., 1967. – С. 215.
3. *Історія українського мистецтва* : в 6 т. – К., 1966. – Т. 6 : Радянське мистецтво 1941–1967 років. – С. 275.
4. *Історія українського мистецтва* : у 5 т. / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; голов. ред. Г. Скрипник ; наук. ред. Т. Кара-Васильєва. – Т. 5 : Мистецтво ХХ ст. – К. : [б. в.], 2007. – 1047 с. : іл.
5. *Лагутенко О.* Українська графіка першої третини ХХ ст. / Ольга Лагутенко – К. : Грані, 2006. – С. 216–221.
6. *Лагутенко О.* Нариси з історії української графіки ХХ століття / Ольга Лагутенко. – К. : Грані-Т, 2008. – С. 143.
7. *Лагутенко О.* Українська графіка ХХ століття : навч. посіб. / Ольга Лагутенко. – К. : Грані-Т, 2011. – С. 41.
8. *Ляхов В. Н.* Советский рекламный плакат. 1917–1931. – М. : Сов. художник, 1972. – 127 с. : ил.
9. *Ляхов В. Н.* Советский рекламный плакат и рекламная графика. 1933–1973. – М. : Сов. художник, 1977. – 183 с. : ил.
10. *Владич Л.* Некоторые вопросы теории и практики плаката / Л. Владич // Творчество. – 1960. – № 2. – С. 4 – 5.
11. *Волинський С.* Запрошення на кінофільм / С. Волинський // Радянська культура. – 1965. – 25 берез.
12. *Лящук Т.* Деякі проблеми розвитку сучасного українського плаката / Тимофій Лящук // Образотворче мистецтво. – 1971. – № 6. – С. 3–4.
13. *Лящук Т.* Про стан сучасного плакатного мистецтва / Тимофій Лящук // Образотворче мистецтво. – 1977. – № 2. – С. 16–19.
14. *Шевченко В. Я.* Композиція плаката : навч. посіб. / В. Я. Шевченко. – 2-ге вид., доп. – Х. : Колорит, 2007. – 133 с.
15. *Ерохина Ю. В.* Российский киноплакат как феномен графического дизайна : 1890–1940-е гг. : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения : 17. 00. 06 / Ю. В. Ерохина. – Санкт-Петербург, 2008. – 24 с. – Режим доступа: <http://www.refegun.com>

16. *Бабурина Н. И.* Плакат немого кино : Россия. 1900–1930 / Н. И. Бабурина. – М. : Арт-родник, 2001. – 191 с. : ил.
17. Русский киноплакат / сост. : А. Е. Снопков, П. А. Снопков, А. Ф. Шклярчук. – М. : Контакт-культура, 2002. – 336 с. – Режим доступа : <http://www.spbdk.ru>
18. Женщины в русском плакате / сост. : А. Снопков, П. Снопков, А. Шклярчук ; авт. текста : Н. Бабурина, С. Артамонова. – М. : Контакт-культура, 2001. – 143 с.
19. *Бабурина Н. И.* Русский плакат : вторая половина XIX – начало XX века / Н. И. Бабурина. – Л. : Художник РСФСР, 1988. – 190 с.
20. Советский киноплакат : сборник статей. – М. : Сов. Художник, 1961.
21. Советский зрелищный плакат : театр, цирк, балет, кино. – 1917–1987 / авт. сост. Н. И. Бабурина. – М. : Сов. Художник, 1990. – 207 с. : ил.
22. *Цырлин И.* Советский киноплакат / И. Цырлин // Творчество. – 1958. – № 7. – С. 15–18.
23. *Хохлов И.* Искусство советского киноплаката / И. Хохлов // Искусство. – 1971. – № 12. – С. 10–14.
24. *Хейфиц М.* Плакатная метафора зрелищ / М. Хейфиц // Декоративное искусство СССР. – 1973. – № 8. – С. 14–16.
25. *Шатова Л.* Многообразие жанров в плакате / Л. Шатова // Творчество. – 1973. – № 5. – С. 9–12.
26. *Иоффе М.* О творчестве художников киноплаката / М. Иоффе // Искусство. – 1953. – № 5. – С. 23–31.
27. *Иоффе М.* Когда киноплакат бьет в цель / М. Иоффе // Художник. – 1961. – № 8. – С. 20–22.
28. *Бутник-Сиверський Б.* Художник пропагує кіно / Б. Бутник-Сиверський // Радянська культура. – 1963. – 11 серп. – С. 3.
29. *Бутник-Сиверський Б.* Важке зростання : нотатки про кіноплакат // Радянська культура. – 1964. – 23 лип. – С. 2.
30. *Бутник-Сиверський Б.* Кіноплакат – не тільки реклама / Борис Бутник-Сиверський // Літературна Україна. – 1968. – 27 серп. – С. 2.
31. *Бутник-Сиверський Б.* Мистецтво гарячого серця / Б. Бутник-Сиверський // Образотворче мистецтво. – 1974. – № 4. – С. 6–8.
32. *Калашников Л.* Мовою кіноплаката / Л. Калашников // Вечірній Київ. – 1975. – 8 січ.
33. *Цельтнер В.* Досягнення і завдання плаката десятої п'ятирічки // Образотворче мистецтво. – 1979. – № 2. – С. 13–17.
34. *Іванченко Ю.* Мовою кіноплаката / Ю. Іванченко // Молода гвардія. – 1980. – 1 листоп. – С. 4.
35. Каталог виставки «Художник сьогодні» в залах Всеукраїнського Соціального Музею ім. Артема / НКО та ХОВРОБМИС. – Х. : [Б. в.], 1927. – 40 с.
36. Виставка советского киноплаката. – М. : Рекламфильм, 1956. – 99 с. : ил.
37. Юбилейная художественная выставка, посвященная 150-летию со дня рождения Т. Г. Шевченко : каталог / [сост. : С. Е. Раевский, М. А. Карасева, Ю. П. Пудов и др.]. – К. : Мистецтво, 1964. – С. 172–178.

38. Республіканська художня виставка «Український радянський плакат», присвячена 100-річчю від дня народження В. І. Леніна: каталог / [уклад.] : І. С. Кирилюк, Л. Л. Свердлова, М. О. Склярська, І. П. Лисенко. – К. : Реклама, 1970. – 78 с. ; іл.
39. Український радянський плакат / авт. вступ. ст. М. О. Склярська. – К. : Мистецтво, 1971. – [15] с. ; іл.
40. Художники України до 100-річчя від дня народження В. І. Леніна : Республіканська художня виставка: каталог / [уклад. : А. О. Зак, Н. О. Кучеренко, Л. Л. Свердлова та ін.]. – К. : Реклама, 1971. – С. 137–144.
41. Друга Республіканська виставка плаката : каталог / [авт. передм. П. Говдя ; уклад. В. Верба]. – К. : [Б. в.], 1978. – 88 с. : іл.
42. Пятая Всесоюзная выставка : каталог / сост. : А. М. Коляденко, И. М. Протопопова, Л. В. Терентьева. – М. : Сов. Художник, 1976.
43. Шестая Всесоюзная выставка плаката : каталог. – М. : Сов. художник, 1981.
44. Виставка изобразительного искусства Украинской ССР : каталог / отв. за вып. Е. А. Афанасьев ; сост. : Р. А. Даскалова, З. В. Кучеренко, М. П. Подпорина и др. – К. : [Союз художников Украины], 1985. – 64 с. : ил.
45. Четверта Республіканська виставка плаката : каталог / [уклад. : О. С. Малова, Т. Б. Ржондковська, Л. К. Розанова та ін.]. – К. : [Б. в.], 1987. – 71 с. : іл.
46. Зрелищный плакат. 1986 – 1990 : 1-я выставка: каталог / Союз художников СССР ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М. : Сов. художник, 1990. – [262] с. : ил.
47. Образотворче мистецтво Радянської України. 1917–1966 : бібліографія друкованих творів / Книжкова палата УРСР ; [уклад. : З. І. Зобіна, В. В. Кульбачний, О. О. Майборода та ін.]. – Х. : Ред.-вид. від. Книжкової палати УРСР, 1968. – С. 229–259.
48. Словник художників України / редкол. : М. П. Бажан, В. А. Афанасьєв, П. О. Білецький [та ін.]. – К. : Голов. редакція УРЕ, 1973. – [272] с. : іл.
49. Митці України : енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького ; упоряд. : М. Г. Лабінський, В. С. Мурза. – К. : Українська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1992. – 846 с.
50. Мистецтво України : біографічний довідник / за ред. А. В. Кудрицького ; упоряд. : А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський. – К. : Українська Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1997. – 697 с.
51. Художники України : енциклопедичний довідник. – Вип. 1 / авт.-упоряд. : М. Г. Лабінський ; Ін-т проблем сучасного мистецтва. – К. : [Інтертехнологія], 2006. – 640 с.
52. *Владич Л.* Майстри українського радянського плаката / Леонід Владич. – К. : Мистецтво, 1989. – [187] с. : іл.
53. *Ляцук Т.* Майбутнє плаката в надійних руках / Тимофій Ляцук // Образотворче мистецтво. – 1978. – № 4. – С. 20–21.
54. Олександр Ворона : каталог / упоряд. каталога та авт. передм. В. Чуприна. – К. : [Б. в.], 1976. – [38 с.].

55. Чуприна В. Майстер плаката / В. Чуприна // Наддніпрянська правда. – 1975. – 1 черв. – С. 4.
56. Подчекаєв О. В ногу з часом / О. Подчекаєв // Культура і життя. – 1975. – 10 лип. – С. 3.
57. Іван Дзюбан : каталог персональної виставки творів / [авт. вступ. ст. Б. Бутник-Сіверський]. – К. : [Б. в.], 1979. – [39] с. : іл.
58. Віталій Шоста : виставка творів : [каталог]. – [К. : Б. в., 1980. – 8 с.].
59. Щира Н. Солодкий біль творчості / Наталка Щира // Українська культура. – 2003. – № 7. – С. 22.
60. Кілессо С. Мовою плаката / Сергій Кілессо // Вітчизна. – 1974. – С. 224.
61. Тимофій Лящук : каталог персональної виставки / [уклад. В. М. Верба ; авт. вступ. ст. В. Целтнер]. – К. : [Б. в.], 1977. – [57] с. : іл.
62. Тимофій Лящук : Плакат, живопис, акварель, рисунок : каталог виставки творів / авт. вступ. ст. В. П. Целтнер; упоряд. кат. та літ. ред. Ф. А. Чорбе. – К. : [Б. в.], 1983. – 60 с. : іл.
63. Гутник Л. Інформаційний потенціал українського кіноплаката 1960–1970-х років (на матеріалах зібрання НБУВ) / Людмила Гутник // Наукові праці НБУВ. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 612–628.
64. Гутник Л. Український кіноплакат. Кінознавчий аспект дослідження (на матеріалах зібрання Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського) / Л. М. Гутник // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 16–18 травня 2006 р. – К. : [Б. в.], 2006. – С. 40–41.
65. Гутник Л. Кіноплакат у творчості українського художника Т. А. Лящука (за матеріалами зібрання НБУВ) / Людмила Гутник // Наукові праці НБУВ. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 575–587.
66. Гутник Л. Науковий каталог українського кіноплаката 1960–1990-х років : проблеми створення і використання (на матеріалах колекції НБУВ) / Людмила Гутник // Наукові праці НБУВ. – К., 2004. – Вип. 13. – С. 265–274.
67. Лобузін К., Гутник Л. Український кіноплакат 1920–1990 рр. у фондах НБУВ : наукове упорядкування, дослідження та представлення матеріалів зібрання // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 3. – С. 28–34.

УДК 025.174(477)''19''

Тетяна Галькевич,
мол. наук. співроб. НБУВ

**УКРАЇНСЬКИЙ ПЛАКАТ СЕРЕДИНИ 1960–1980 рр. XX ст.:
ТЕМАТИКА, ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
(на матеріалах зібрання НБУВ)**

У статті на матеріалах зібрання виокремлено і розглянуто основну тематику українського радянського плаката, окреслено його основні стилістичні та художні особливості, а також визначено коло художників, що працювали в плакатному мистецтві періоду 1964–1985 рр.

Ключові слова: український радянський плакат, період середини 1960–1970 рр.

Незаперечним є факт, що в арсеналі різноманітних засобів впливу на маси важлива роль завжди належала плакату. Окрім того, плакат має беззаперечну художню цінність як один з видів масової прикладної графіки, а також – предмет антикварних вподобань багатьох зарубіжних і вітчизняних колекціонерів. На сьогодні плакати минулих часів, зокрема й український радянський плакат, стали справжньою бібліографічною рідкістю і зберігаються в музеях, бібліотеках, приватних колекціях. Про зацікавленість цим видом мистецтва свідчить і нещодавнє відкриття першого в Україні Музею плаката в селі Нові Петрівці під Вишгородом.

Історія радянського плаката та різні аспекти цього явища висвітлювались у працях авторів: Ю. Белічка, Б. Бутника-Сіверського, І. Вештак-Остроменської, Л. Владича, О. Гладун, Д. Горбачова, В. Ляхова, Г. Юхимця та ін. Звісно, література, що вийшла в світ за період Радянської влади, була підпорядкована певним ідеологічним постулатам і пріоритетам. Об'єктивне ж бачення і дослідження процесів, що відбувалися у мистецтві плаката, стало можливим лише за певної відстані у часі, зі зміною соціо-культурного контексту.

Ця стаття є наступним етапом у дослідженні зібрання українського плаката XX ст. з фондів відділу образотворчих мистецтв НБУВ. У попередніх публікаціях співробітниками відділу були проаналізовані масиви плакатів часів Великої вітчизняної війни та рекламного плаката 1957–1964 рр.¹

¹ Юхимець Г. М., Цинковська І. І. Український плакат періоду Великої Вітчизняної війни у фондах НБУВ // XI Всеукраїнська наукова конференція «Велика Вітчизняна війна: маловідомі сторінки історії, імена, події»: Збірник доповідей і